

LES TERRES DE L'ÈBRE, UN PAÍS SENSE FUTUR?

Josep BAYERRI I RAGA

Arquitecte tècnic i periodista

La Catalunya de l'Ebre és, per a la gran majoria dels habitants de la resta del país, un fenomen purament residual. La compartimentació en províncies de fa 150 anys ha anat generant uns models territorials que graviten entorn de les quatre capitals, enfront dels quals la discutida divisió comarcal del 36 no va més enllà d'una superposició de llenguatge erudit o d'abast domèstic però que poques vegades es considera vàlida per formular definicions que siguin traduïbles o acumulables al marc global de Catalunya.

Fins i tot, pels catalans que se'n diu "de comarques", no diguem ja pels residents a l'àrea metropolitana de Barcelona, les comarques són poca cosa més que l'entorn immediat del poble on viuen amb uns límits imprecisos i, de vegades, contradictoris. Una recent enquesta promoguda pel Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre adreçat als habitants del Baix Ebre i del Montsià, considerada, generalment, com una zona de consciència "comarcalista", ha vingut a demostrar el grau d'ignorància que envers el tema hi ha per part del ciutadà del carrer. No sols hi ha dificultat per definir la seva pròpia comarca sinó, fins i tot, per situar el seu poble en relació amb una o altra. Encara continua acudint-se a la referència obligada de la ciutat gran --centre comercial, històric o de serveis-- més immediata i a l'abast.

En canvi, malgrat els discursos i les formulacions polítiques, "província" és una realitat tangible i inqüestionable. Hi ha la Catalunya de Barcelona, la de Girona o Tarragona, fins i tot la Catalunya de l'interior o, també, la Catalunya del Segre, perfectament identificable en relació amb la "província" de Lleida. Però el concepte de Catalunya de l'Ebre, com a suma de comarques diverses, és a dir, com a realitat supra-comarcal diferent de la "província" de Tarragona, suposa, conceptualment, una definició de difícil lectura.

Catalunya, en el seu conjunt esdevé, cada vegada més, l'"hinterland" immediat de la conurbació barcelonina. Com a màxim, podria parlar-se d'una estructura parcial continuada al llarg del corredor costaner en tendència decreixent, des de Barcelona, tant en direcció nord (Girona-Figueres), com cap al sud (Tarragona-Tortosa);¹ Lleida, que jugava el paper d'un pur apèndix, es veu reforçada per l'aparició, a mitjan dècada passada, del corredor de l'Ebre, en direcció a Saragossa i el nord de la península. Finalment, el projecte d'eix transversal de Catalunya, combinat amb l'eix del Llobregat i el túnel del Cadí, farà de Manresa l'únic nus de la Catalunya interior, a la cruïlla dels eixos Lleida-Tàrrrega-Vic-Girona amb el Barcelona-Vallès-França.

Deixant de banda altres consideracions, apareixen clarament dibuixades les cinc grans àrees regionals del territori a les quals s'arribava a l'estudi Casassas-Clusa.² Referir-se a les Terres de l'Ebre com a conjunt, per formular algun tipus d'anàlisi global o de plantejament ordenador, és un exercici purament teòric que no correspon a cap realitat econòmica o d'entramat territorial, per bé que ho hagi estat fins només fa un segle i, avui encara, mantingui trets sociològics i lingüístics comuns i continuï essent una indiscutible realitat física.

El marc geogràfic i la incidència que aquest ha tingut en els esdeveniments històrics, és l'única referència que pot ésser vàlidament utilitzada

per concretar el concepte de Terres de l'Ebre. Així, en un intent de definició, les Terres de l'Ebre es podrien identificar com la part del territori de Catalunya que drena directament al riu Ebre, amb una població autòctona que comparteix idèntica parla dialectal, costums semblants derivats d'uns orígens històrics coincidents i d'un mateix substrat antropològic, i que, fins a les darreries del segle XIX, van gravitar entorn de la ciutat de Tortosa. En la mesura en que el riu ha passat d'ésser un eix vertebrador del territori a convertir-se en un pur accident geogràfic i que la ciutat ha perdut la seva funció de cruïlla i de ròtula a l'organització social del seu entorn físic, les Terres de l'Ebre han deixat d'ésser una regió --la regió de Tortosa-- per esdevenir quatre o cinc comarques, més o menys indefinides, però identificables com a "sud" de la "província de Tarragona".

En canvi, la realitat del riu Ebre continua essent punt de referència obligat. Dels 928 quilòmetres de longitud total del riu, 155 limiten o recorren el territori de Catalunya; és a dir que una sisena part de l'Ebre és Ebre català. Però, a més a més, és aquest tram del riu l'únic que pot ésser homologable, comparat amb els rius europeus. Ja a Mequinença, en iniciar el seu periple fronterer, el cabdal passa de 487 metres cúbics per segon a 608, mercès a les aportacions del sistema Segre-Cinca-Noguera. Aquest cabdal continua augmentant, al tram final, fins arribar als 614 metres cúbics per segon de mitjana anual a l'estació d'aforament de Tortosa.³

El riu Ebre és, per antonomàsia, el riu d'Aragó; i ho és també de la Rioja, i, fins i tot, de Navarra. A ningú no se li acut parlar d'aquests territoris sense incorporar al seu discurs la presència dominant del riu; tinguem en compte que els trams navarresos o logronyès de l'Ebre no superen, incloent els trossos fronterers entre províncies, els cent quilòmetres. Contràriament, Catalunya és el país de Barcelona, de la Mediterrània i, com a màxim, dels Pirineus; l'Ebre, com deia abans, esdevé element complementari i, fins i tot, marginal, malgrat que la meitat del Principat pertany a la conca hidrogràfica de l'Ebre.

L'explicació rau, senzillament, en la ubicació de la capital o la distribució geogràfica de la població. Saragossa, i el vuitanta per cent de la població aragonesa, s'assenta vora l'Ebre; mentre a la Rioja, a més de la capital, la població ribereña arriba al noranta cinc per cent del cens provincial. La potència demogràfica de la zona de l'Ebre, respecte a la resta de Catalunya, ha estat sempre molt baixa; entre els segles XIII i XVIII no va superar mai el cinc per cent del total i, en el moment de més pes demogràfic del territori, a final del XIX, va assolir el sostre del 6,74 per cent, mentre que actualment és de només el 2,59 per cent (154.412 habitants enfront dels gairebé sis milions).

Aquesta migredesa demogràfica del conjunt de la regió de l'Ebre venia neutralitzada, en certa manera, pel paper dinamitzador que exercia la ciutat de Tortosa respecte al total de Catalunya. Fins a final del segle XIX, i des d'abans del segle XII, Tortosa jugava el rol de segona ciutat del Principat, amb la competència de Girona, de Lleida o de Manresa i, en un segon esglaó, les poblacions de Tarragona, Vic o Mataró. Cal dir, de passada, que el sistema medieval de ciutat, a Catalunya, és coincident amb les regions naturals del territori i se superposa a les circumscripcions eclesiàstiques dels bisbats, originàries --a excepció de Solsona-- de l'època romana; així mateix, s'atansa a les divisions administratives històriques de Vegueries i Corregiments.⁴ Com a punt de referència, tornant al fil conductor, s'ha d'afegir que, al llarg de set-cents anys, la població de Tortosa-ciutat se situa al voltant dels cinc mil veïns, mentre que la de Barcelona la multiplicava tan sols per set o per vuit.

Al cens de 1860, moment en què iniciem la nostra anàlisi, Tortosa apareix com la tercera ciutat de Catalunya, amb 22.000 habitants, prop dels 27.000 de Reus i enfront al quart de milió de Barcelona. Al començament

de segle, Barcelona ha superat el mig milió i Reus i Tortosa mantenen llur població, mentre ciutats com Tarragona, Sabadell, Manresa o Lleida han crescut entre un vint i un cinquanta per cent. Avui, Tortosa, encara amb 28.000 veïns, ocupa ja el lloc quinzè entre les capitals comarcals, a gran distància dels gairebé dos milions de Barcelona, els més de cent mil de Sabadell, Terrassa, Tarragona o Lleida i, fins i tot, dels 80.000 habitants de Reus.

També els efectes interns del territori de l'Ebre, la importància demogràfica de la ciutat compensava la ja assenyalada poca potència del conjunt regional. S'ha de tenir en compte que, fins ben entrat el segle XVIII, la tercera part dels habitants de les comarques de l'Ebre vivien a l'interior del recinte murallat de Tortosa. La Regió de l'Ebre era Tortosa i una quarantena de pobles que es movien al redol del mig miler de veïns, amb l'única excepció d'Ulldecona que depassava tot just el miler.

Si les dades demogràfiques són contundents, no ho és menys la valoració del paper institucional de les ciutats. Tortosa s'incorporà als dominis de Berenguer IV l'any 1149, no per ocupació, sinó per capitulació.⁵ Això significà que la població autòctona, fortament islamitzada, va mantenir els seus modes de viure i les seves institucions; fins i tot, la nombrosa colònia de jueus va aconseguir uns furs particulars, per part del monarca, que garantien llurs propietats i negocis. Sobre d'aquest substrat, s'integraren els nous colonitzadors procedents de la Catalunya vella per als quals s'atorgà una Carta de Població que inaugurava el règim municipal de Catalunya.

La ciutat i el seu territori constituïren un ens diferenciat de la resta de comtats catalans i, fins i tot, arribarien a elaborar un codi jurídic i administratiu propi, "El Llibre de les Costums", promulgat definitivament l'any 1280. La incorporació del territori de Tortosa a Catalunya no es realitzà fins l'any 1363, després que Pere II recuperés la titularitat del Marquesat de Tortosa, patrimoni, durant els trenta anys anteriors, del seu germà l'Infant Ferran d'Aragó, fill d'Elionor de Castella, que morí violentament sense deixar hereu.⁶

Tortosa, convertida en la ròtula de l'eix de l'Ebre i la seva porta a la Mediterrània, cruïlla de les quatre capitals de la Confederació (Barcelona, València, Saragossa, mallorca), amb un poder municipal consolidat, centre del tràfic de mercaderies i d'acumulació dinerària mitjançant la seva Taula de Canvis, plantejà uns nivells de competència econòmica, comercial, marítima i política a la pròpia ciutat de Barcelona. Segons Rovira i Virgili, Tortosa era el mercat central del blat de la península, entre els segles XIII i XV. La llotja de Tortosa, la primera que fou construïda a la Corona catalano-aragonesa (1352), comercialitzava el blat de Castella i d'Aragó que li arribava per l'Ebre i des de mitjan d'aquest mateix segle va establir una lleuda o dret de pas que continuaria cobrant fins a final del segle XVIII.⁷

Les tensions entre Tortosa i Barcelona foren constants al llarg de les centúries del tres-cents, quatre-cents i bona part del cinc-cents, bàsicament pels enfrontaments comercials, fins el punt que el Consell de Cent de Barcelona va optar per adquirir la baronia de Flix el 1391, que va sotmetre al règim de carreratge, amb la intenció de desviar per terra ferma les comandes de blat que baixaven per l'Ebre amb destí a Barcelona i evitar el pagament de la lleuda tortosina. Aquestes tensions, les més greus entre Barcelona i cap altra ciutat catalana, requeriren, en no poques ocasions, l'arbitratge del monarca. El darrer arbitratge de què tenim constància, correspon al 1505.⁸

Ja s'ha dit que l'eix vertebrador del territori havia estat, històricament, la línia del riu Ebre. Aquestes comarques neixen vinculades al corredor del riu que, com a excepcional via de comunicació, esdevé ruta de penetració des del litoral i, després, la via de sortida al context

d'un país on les carreteres romanes serien les úniques utilitzables fins avançat el segle XVIII.

L'Ebre articula els dos pols de referència que integren la regió, diferenciats a partir del seu origen històric i del propi desenvolupament econòmic i social. A la façana costanera, ocupant la totalitat del que avui són comarques del Baix Ebre i Montsià, estava el terme general de Tortosa, constituït per Berenguer IV el 1149, amb els límits "des de Roca Folletera al mar i des del Coll de Balaguer al riu d'Ulldecona". A l'interior, integrant la totalitat de la Terra Alta i bona part de la Ribera d'Ebre, els senyories dels ordes militars, nascuts per successives divisions dels primitius dominis templers de Miravet, assumits posteriorment per Hospitalers. La Castellania d'Amposta, com és ben conegut, representà únicament un títol jurisdiccional, la correspondència geogràfica del qual res no tingué a veure directament amb la ciutat d'Amposta.

Fins a mitjan segle XVIII, es mantingué un cert equilibri demogràfic entre les dues zones, que tenen al voltant dels nou mil habitants cadascuna. Al Baix Ebre - Montsià, un seixanta per cent d'aquesta població es concentra a l'interior de Tortosa-ciutat, mentre a Terra Alta i Ribera, hi ha una gran dispersió dels assentaments humans, amb nuclis que oscil·len entre el miler de Tivissa, el mig miler d'Ascó, Garcia, Móra d'Ebre, Gandesa, Horta de Sant Joan o Batea, i la resta de pobles entre cent i dos-cents veïns. En qualsevol cas, s'ha de fer notar que les terres de l'interior tenen totalment configurada l'estructura municipal ja a finals del segle XV, fins al punt que, en els darrers cinc-cents anys, únicament s'havia creat un nou municipi, el de Móra la Nova, segregat de Móra d'Ebre l'any 1840.

Pel contrari, la comarca estricta de Tortosa, que comprèn el que tots erròniament diem Baix Ebre - Montsià, és un país jove que, en rigor, encara no està totalment configurat. A final del segle XVIII, l'antic terme general de Tortosa únicament comptava amb quatre municipis costaners (el Perelló, Tortosa, Amposta i Alcanar). Cap d'ells no tenia el seu nucli urbà vora la mar, sinó a una certa distància cap a l'interior i protegits per les muntanyes. A tot el que avui és litoral i Delta de l'Ebre solament habitava una població total entre les 900 i les 1.200 persones. Aquest país començà a moure's a final del XVIII, amb la definitiva desaparició de la pirateria, a mesura que el corredor litoral prenia força al llarg de tota la Mediterrània, com a conseqüència del reforçament de la xarxa de comunicacions. En el cas nostre, s'ha d'afegir les iniciatives forànies que possibilitaren els principis de la colonització del Delta o la mateixa fundació de la ciutat de Sant Carles de la Ràpita, per Carles III.⁹

A mitjan segle XIX la població, a la franja litoral, exclosa Tortosa-ciutat, era ja de 15.000 persones i, al darrer cens de 1981, arribava vora les 60.000. Aquesta població s'ubica als nuclis ja existents, però també en crea de bell nou, que neixen com a caserius agregats a d'altres municipis i van augmentant la població, adquirint vida pròpia i acaben per constituir-se en ajuntaments independents. En dos-cents anys, s'han creat sis ajuntaments nous: Sant Carles de la Ràpita, segregat d'Alcanar el 1780; l'Ametlla de Mar, segregada d'El perelló el 1891 i els quatre pobles nous del Delta -Deltebre, l'Enveja, Jesús i Maria i l'Aldea- sorgits del terme de Tortosa a partir de 1977. Diem que el procés no és clos perquè encara resta un setè poble, l'Ampolla, que no ha vist culminat el procés.

Aquests pobles costaners són la darrera onada de segregacions, però aquestes es van produint també a l'interior; així, els casos de Santa Bàrbara, Xerta, Aldover, Masdenverge i Freginals, i fins i tot Roquetes, nascuts a l'autonomia municipal durant els segles XVII, XVIII i XIX. Dels 25 ajuntaments actuals del Baix Ebre - Montsià, 12 s'han creat durant els tres darrers segles, amb contrast amb la zona de Terra Alta - Ribera d'Ebre, que només n'ha vist néixer un.

Malgrat aquestes diferències d'origens i de dinàmica econòmica, la zona de Baix Ebre - Montsià i la de Terra Alta - Ribera, no apareixen deslligades entre elles. El corredor del riu, navegable fins molt més amunt de Saragossa, fa possible l'aparició d'un rosari de pobles que concentren la vitalitat i bona part de la població del territori. A mitjan segle XIX, entre Tortosa i Móra, i malgrat les dificultats orogràfiques del terreny, hi ha un seguit de poblacions a distàncies reduïdes entre elles i amb un bon cens de veïns, que fan del riu com una mena de carrer major de les Terres de l'Ebre; el nucli més important era Xerta, aleshores la cinquena o sisena població de tot el territori, situat gairebé equidistant entre Tortosa i Móra. L'any 1860, la població de totes les localitats riberenques, des d'Amposta fins a Ribarroja, era de més de 60.000 habitants, mentre la resta del territori només arribava a 50.000.

L'equilibri en la distribució de població a les comarques de l'Ebre assoleix el punt òptim de tota la seva història al moment que coincideix amb el major pes relatiu respecte al conjunt de Catalunya. Al 1900, cap nucli de població no té menys de cinc-cents veïns, mentre que gairebé la meitat dels pobles enregistren un cens entre 2.000/5.000 habitants, cosa que representa, també, el cinquanta per cent de la població total. Tortosa, amb uns vint mil habitants, continua essent l'única ciutat urbana, si bé el percentatge de la capital respecte al conjunt del territori és ja, només, el 15 per cent; això no obstant, continua mantenint una gran distància davant de la segona població, en aquest cas Ulldecona, el cens de la qual triplica amb escreix. Finalment, la població rural encara suposa gairebé un terç del total, distribuïda pel conjunt de les quatre comarques.

Tanmateix, les comarques de l'Ebre entren al segle XX en un moment de crisi, quan es comença a invertir la dinàmica de prosperitat econòmica i d'un cert desenvolupament social viscut durant el darrer terç del segle anterior i apareixen els elements de contradicció que s'anirien palesant a mesura que avança la centúria.

El fracàs de la navegabilitat fluvial i l'ensorrament del port de Tortosa; l'entrada en servei del ferrocarril Reus-Falset-Móra d'Ebre-Flix-Casp, l'any 1891; la manca de quadres dirigents; i la pèrdua de pes específic de la ciutat envers el conjunt del territori i amb referència a altres capitals catalanes, són altres tants factors que incideixen el trencament de l'esquema tradicional que havia articulat la regió catalana de l'Ebre des de feia mil anys. Al rerefons es constataven, ja, les conseqüències derivades de la divisió provincial de 1833 que, per primera vegada a la història, havia generat la dependència de les Terres de l'Ebre respecte a un altre territori i una altra capital: el Camp de Tarragona - Reus i la pròpia ciutat de Tarragona.

La navegabilitat de l'Ebre, com la dels altres rius peninsulars, entrà en crisi per no acometre les adequades modernitzacions, al mateix temps que els altres països europeus, és a dir, a final del XVIII. El darrer intent, pel que a l'Ebre respecta, es produeix el 1852, en fundar-se la Reial Companyia de Canalització de l'Ebre, a partir de l'aportació de capitals estrangers, especialment de França. La companyia obtingué la concessió del transport fluvial, entre Saragossa i la Mediterrània, incidint les obres de dragat, acondicionament i canalització del riu. L'obra principal era la reobertura del canal de navegació d'Amposta al port dels Alfacs, construït en temps de Carles III per fer possible l'accés al riu evitant les dificultats de la barra deltaica. Per tal de superar les causes de l'enrunament anterior del canal, el 1857 es va construir un canal secundari d'alimentació, que tenia el seu origen a l'assut de Xerta, 30 quilòmetres aigües amunt, que havia de subministrar un cabdal regular al canal de navegació, practicable mitjançant un sistema de rescloses. En fracassar el projecte, el canal d'alimentació esdevingué canal de regatges i permeté la primera colonització del Delta dret, a partir del 1861.

La navegació del riu només va arribar a ser realitat entre Escatrón i Sant Carles de la Ràpita, i es realitzava en tres vapors que portaven per noms "Cinca", "Gallego" i "Segre", el darre dels quals sortia a mar oberta i arribava fins a Barcelona dues vegades per setmana. Paral·lelament, continuava la navegabilitat interior del riu i la utilització del corrent pel transport de la fusta procedent del Pirineu fins al port de Tortosa.¹⁰

Així i tot, l'any 1863 el port de Tortosa encara tenia enregistrada una matrícula de cent vaixells de cabotatge i altres 80 barcasses de tràfic fluvial, amb prop de 200 mariners residents a la ciutat. Segons un document signat per l'administrador del port, l'any 1864, el tràfic anual d'embarcacions de cabotatge era de 1.488 vaixells, entre entrades i sortides, amb un tonatge de 38.986 tones i 8.292 tripulants; el total de mercaderies d'entrada o sortida fou de 45.300 a l'any, per un valor de cinquanta milions de rals. Gairebé un deu per cent de la població vivia, directament o indirecta, del Port.¹¹

L'ensorrament del port fou molt ràpid. L'entrada en servei del ferrocarril Tarragona-València, l'any 1868, suposà la immediata davallada del tràfic de cabotatge, que optà per utilitzar el nou medi de transport. El ferrocarril Saragossa-Reus-Tarragona, vint anys després, va liquidar les restes de transport fluvial que es mantenien mitjançant llaüts. Abans d'acabar el segle, ja s'havia suprimit la "província" marítima de Tortosa, l'antiguitat de la qual es remuntava al segle XIII, que aplegava des del Castell de Peníscola fins a Vandellòs.

La desaparició de la navegació per l'Ebre significà la pèrdua d'un dels dos eixos que havien fet de la regió de l'Ebre terres de cruïlla de la confederació catalano-aragonesa i de Tortosa un dels nusos importants a l'entramat de comunicacions peninsulars. El centre de gravetat per a les comarques de l'interior --Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta-- començà a desplaçar-se en direcció a Tarragona-Reus, amb una gran força, pel que fa a les zones més properes a Reus, com és la comarca de Falset. Pocs anys abans, arran de la petició sorgida des de Reus de construir un ferrocarril Reus-Falset, la Junta Consultiva de camins, canals i ports, es pronuncià desfavorablement, l'any 1864, "...pel seu costós i difícil trajecte i perquè creiem que és més fàcil comunicar el Priorat amb el mar a través de la canalització de l'Ebre en projecte", segons cita Pere Anguera.¹² Això ratifica la tesi que la influència econòmica, comercial i social de Reus i Tarragona sobre el Priorat, i no parlem de la Ribera d'Ebre o la Terra Alta, és un fenomen molt tardà, que s'inicià, a tot estirar, el darrer terç del segle passat. Fins aleshores, aquestes terres havien gravitat sempre damunt Tortosa.

Finalment, l'abandó del nord de Tortosa apropà l'eix costaner cap al litoral, generant la perspectiva d'una fractura entre les dues comarques de la costa, Baix Ebre - Montsià i les de l'interior, a mesura que anava augmentant el buit demogràfic de 50 quilòmetres, entre Tortosa i Móra, del qual n'era la demostració més clara la davallada de la pròspera vila de Xerta. Els nou pobles que s'arregleraven vora l'Ebre, entre Tortosa i Móra, enregistraven, el 1860, una població entre 14/15.000 habitants. Avui, tot just arriben als 9.000, amb una disminució del cinquanta per cent en números absoluts, que és del cent per cent, considerant l'increment del conjunt del territori durant aquests cent vint anys darrers.

A partir de la segona dècada del segle, esclata una consciència regeneracionista, amb voluntat de replantejar la situació i trobar fórmules per superar-la. La capacitat de reacció dels grups dirigents de la vida del territori és clara. L'oligarquia terratinent, fincada a la ciutat de Tortosa, girà els seus ulls, per primera vegada, cap al Delta, on endevinà la base de la prosperitat futura; especialment, el Delta esquerre, encara verge, és objecte de projectes de colonització, a partir de la realització d'importantes obres de regadius. Mentre, el Banc de Tortosa, esdevé instrument per a la captació de capitals foranis i finançament de les inversions a la zona.

La voluntat regeneracionista, present ja des de primers de segle, arribà a totes les capes de la vida social i, fins i tot, als nivells populars. L'any 1914, el setmanari "El Radical" convocà un concurs de treballs periodístics sota el lema "Mitjans pràctics per aixecar Tortosa de sa actual postració". El concurs fou guanyat per l'erudit local Francesc Mestre i Noè, cronista oficial de la ciutat qui, juntament amb l'arquitecte Joan Abril, el músic Joan Moreira Ramos i el canonge Joan Baptista Manyà eren els homes cabdals del moviment "modernista" a la ciutat. L'assaig de Mestre i Noè amb el nom "Els tortosins per Tortosa" fou publicat per la impremta Biarnés i suposà un destacat revulsiu a la vida local.¹³

Francesc Mestre atribueix la crisi a la manca de compromís cívic per part de la burgesia comercial i a l'existència d'una oligarquia dominant que fomentava el proselitisme i l'individualisme sota l'aparença de fals patriotisme. Constata la decadència de la vida social i corporativa i l'escepticisme generalitzat per part de les capes mitjanes de la població. L'assaig carrega durament contra els partits polítics i els seus dirigents i denuncia la manca de líders amb credibilitat i continuïtat. Com a mitjans de solució, proposava l'associacionisme, la participació cívica, la creació d'entitats econòmiques i el compromís de la premsa i del clergat.

Sembla que l'escrit de Mestre i Noè esdevingué l'expressió externa d'un veritable programa d'actuació cívica que es gestionava des de feia ja temps. En el termini de pocs anys sorgiren, des de pols diferents, i sovint contradictoris, un veritable tramutament d'iniciatives associatives --la Cambra de Comerç (1908), la Cambra de la Propietat Urbana (1908), el Centre del Comerç, el Sindicat Agrícola-Cooperatiu, l'Associació de la Premsa (1923), l'Escola de Comerç (1917) i l'Estació Oliverera (1921)-- al mateix temps que entitats de caire cultural i recreatiu, les primeres iniciatives esportives i publicacions d'abast divers entre les quals cal fer esment de les revistes "Ibèrica" i "La Zuda" (1912) que assoliren un gran prestigi arreu de Catalunya.¹⁴

El canal de l'Esquerra del delta fou construït amb recursos propis per la Comunitat de Regants - Sindicat Agrícola de l'Ebre, creada el 1907, la qual obtingué, així mateix, la concessió per a l'explotació, amb finalitat de regatge, del canal de la dreta del Delta, del qual era titular la Reial Companyia de Canalització i Recs de l'Ebre, de la qual ja hem parlat.¹⁵ El 1912, el rei Alfons XIII, en la seva primera visita a la ciutat (hi tornà una altra vegada l'any 1926), inaugurà el canal que permetia el regatge de 20.000 hectàrees; així, s'inicià la colonització del Delta esquerre i començà l'esclat demogràfic de poblacions com la Cava que, en vint anys, quadruplicà la seva població. Amposta, per la seva part, doblà el cens i passà de ser la sisena ciutat del territori a un segon lloc, que afiançà en els anys següents.

El desenvolupament del Delta obligà a cercar vies de comunicació modernes i ràpides, enfront d'una xarxa de camins encara molt deficients i poc estesos. Per iniciativa local, l'any 1924 es creà la Compañía de Ferrocarriles Económicos, S. A. (FESA), que construï els 26 quilòmetres del ferrocarril de via estreta --"carrilet"-- entre Tortosa - Amposta - la Cava, inaugurat l'any 1926. El "carrilet" enterraria el darrer intent de navegació regular pel riu --el vaporet "Anita"-- que feia idèntic trajecte per l'Ebre, des de l'any 1915.

Mentre, la nova classe dominant, conscient de la pèrdua definitiva d'influència econòmica i comercial envers l'àrea del priorat i la Ribera d'Ebre, intentà potenciar, com a fórmula alternativa, l'eix de relació Tortosa-Alcanyís per atansar al centre comercial de Tortosa tota la zona del Baix Aragó. Això es féu possible a partir de la construcció de la carretera entre Tortosa i Vall-de-roures, les obres de la qual s'havién iniciat parcialment a la dècada del setanta del segle passat i, especialment, pel ferrocarril de "Val de Zafán".

El "Val de Zafán", línia ferroviària que havia d'unir La Puebla de Híjar, on hi havia l'enllaç cap a Saragossa, amb Alcanyís, Tortosa, Amposta i Sant Carles de la Ràpita, fou aprovat per Llei de 1877, però l'únic tram en servei --La Puebla de Híjar - Alcanyís-- no va entrar-hi fins el 1895, data en què se suspengué l'adjudicació i s'abandonaren les obres.¹⁶ Els oliveraires tortosins pressionarien fort davant l'Administració central, justificats per l'aparició a Tortosa d'un dels mercats de l'oli més importants a Espanya, fins aconseguir, el 1922, el reinici de les obres entre Alcanyís i Sant Carles de la Ràpita.

Es també a la segona dècada del segle que el nacionalisme catalanista arribà per primera vegada a les comarques tortosines, de la mà del grup d'intel·lectuals "modernistes" al qual ja s'ha fet esment en referir-se a Mestre i Noè. Ells esdevingueren el motor de la vida cultural local i d'una prestigiosa projecció a Catalunya. Es creà nova premsa, per primera vegada en català, i Tortosa arribà a editar simultàniament quatre periòdics diaris, mentre l'Ateneu de Tortosa, que havia estat fundat l'any 1916, fou el centre dinamitzador d'iniciatives i d'activitats plurals, que es movien en plena sintonització amb qualsevol esdeveniment intel·lectual a nivell europeu.¹⁷

Aquest procés desembocà en dos fets puntuals d'indubtable transcendència: la victòria republicana a les eleccions municipals de 1917 i l'accés de Joaquim Bau Nolla a l'alcaldia de Tortosa, l'any 1925. Malgrat la diferència ideològica d'ambdues opcions --"dominguistes" i "bauistes" s'anaven a disputar el govern municipal i la representació política de la zona durant tot aquest període-- hi havia una coincidència fonamental: totes dues representaven l'accés de la burgesia progressista o conservadora i l'arraconament polític de la noblesa local i l'oligarquia terratinent, que havien detentat el poder fins aleshores, amb l'únic parèntesi del període revolucionari de 1868.

La nova burgesia, enriquida amb el comerç de l'oli, va promoure un desenvolupament urbà de les ciutats --Tortosa i Amposta, principalment-- i l'aparició de destacades mostres de l'arquitectura "modernista". Les famílies Bau, Ballester, Mangrané, Homedes, Grego, Espuny... repartides políticament entre la dreta i l'esquerra, eren els principals exponents de la nova situació. Tot això, féu possible que, entre els anys de la Dictadura de Primo de Rivera i la República fins la Guerra Civil, la ciutat visqués un període de gran prosperitat econòmica, que es reflectí en una participació activa a la vida política i cultural de Catalunya i de l'estat. En trenta anys, la ciutat de Tortosa augmentà el trenta per cent la seva població i el conjunt de les Terres de l'Ebre s'atansà als 150.000 habitants, gairebé la mateixa població que ara.

El trauma de la Guerra Civil fou l'origen de la segona gran crisi del segle, les conseqüències de la qual no solament no han estat superades sinó que s'han anat agreujant a mesura que transcorria el període "franquista". La Guerra Civil significà la desarticulació social, política i econòmica de Tortosa, la destrucció de la ciutat i la desaparició física dels grups dirigents capaços de donar una resposta i endegar un procés de regeneració semblant al que es produí a principis de segle. Potser aquest darrer factor fou el que justificà la perllongació de la crisi, sense endevinar cap perspectiva de sortida fins ben entrada la dècada dels seixanta.

Des del 18 d'abril de 1938 fins al 13 de gener de 1939 Tortosa ciutat i tota la comarca del Baix Ebre, van estar tallades pel front de guerra ajustat al riu. Anteriorment, entre el 5 d'agost i el 18 de desembre de 1936, en ple període revolucionari, prop de 200 persones, tots ells destacats elements de procedència dretana o de les classes més benestants, havien estat assassinats pels grups incontrolats que arribaren a aterrir les pròpies autoritats institucionals. Finalitzada la Guerra, la ciutat estava completament enrunada, amb una tercera part de les seves edificacions enderrocades i gairebé totes afectades; al mateix temps, començà la repres-

sió i els consells de guerra sumaríssims, en alguns casos motivats per denúncies precipitades o odis personals. Si bé el nombre d'execucions no fou massa elevat, els empresonaments, confinaments i exilis, així com desplaçaments de població, arribaren a assolir un caràcter impressionant.

Segons jo mateix vaig assenyalar l'any 1975 al llibre "Cròniques tortosines", l'avaluació de xifres totalitza entre 3.500 i 4.000 persones distribuïdes de la següent manera: 300/380 morts per assassinats revolucionaris, judicis i execucions sumaríssimes d'un i d'altre bàndol o baixes al front de guerra; 900/950 persones confinades dins del país o com exiliats polítics; unes 1.200 persones desplaçades per motiu de treball, de les quals el cas més significatiu fou el trasllat de la metal·lúrgica "Sales" a Vic, en instal·lar-se el front de guerra a l'Ebre; el gran valor de la diàspora dels professionals del periodisme i de la impremta; les 1.000/1.500 persones que canviaren voluntàriament de domicili, especialment vers la zona de Barcelona...¹⁸

Si es considera que el casc urbà de la ciutat l'any 1936 tenia uns 20.000 veïns --el municipi, al voltant dels 27.000-- es comprendrà la importància que suposà el perdre gairebé la cinquena part de la seva població.

Però més importància que la quantitat la tingué la qualitat dels absents. Entre els ciutadans desapareguts es trobaven els grups dirigents socials, polítics, intel·lectuals, econòmics, professionals i obrers, és a dir, els tortosins capaços de remuntar el trauma viscut.

Els quatre lustres compresos entre 1940/60 suposen el període més gris de la història contemporània de Tortosa: sense persones capaces d'intentar la regeneració, sense disposar de recursos físics i econòmics i en el marc general d'una Espanya de postguerra. El puntàlgid d'aquesta davallada coincidí amb la gran gelada de febrer de 1956, que suposà la ruïna del comerç de l'oli i la pèrdua definitiva del paper que exercia la ciutat com a element de cohesió del territori.

Segons Enric Bayerri, a principis de 1931 a Tortosa i a altres localitats del Baix Ebre - Montsià hi havia fins a 1.135 molins d'oli, la major part de caràcter familiar i artesanal; afegeix que en un any de bona collita es molien uns 83 milions de quilos d'oli, que donaven de 30 a 40.000 botes i unes cent mil caixes d'oli comercialitzades des de Tortosa;¹⁹ igualment, s'implantà l'extracció d'oli de sansa que assoliria els 25.000 tones, segons Damià Mangrané.²⁰

El 1945, encara es va arribar als 23 milions de quilos d'oliva mòlts, però, com a conseqüència de la gelada, la xifra baixà als nou milions, és a dir, la desena part de vint-i-cinc anys abans. On més afectà la gelada fou a la zona de Terra Alta i del Baix Aragó, on les plantacions d'oliveres i garrofers quedaren totalment destruïdes. Lògicament, la relació comercial amb Tortosa, que derivava del comerç de l'oli, quedà degollada i el Baix Aragó i el Matarranya, igual com succeí amb el Priorat i la Ribera d'Ebre a finals del XIX, començaren, cada vegada amb més força, a decantar-se cap als centres comercials i de serveis de Tarragona-Reus.

Mentrestant, Amposta, que no havia sofert amb tanta duresa les conseqüències de la guerra, es consolidà com a nou centre dinamitzador de l'activitat agrícola del Delta de l'Ebre, àrea de producció de béns de consum, en període de forta demanda per causa de la Guerra Mundial. Els tímids intents de transformació de conreus, la mecanització de l'agricultura, la instal·lació de granges de bestiar i l'aparició de cooperatives --s'han d'esmentar les Cambres Arroseres, especialment la d'Amposta-- deriven la capitalitat agrària cap al litoral.²¹ Amposta arribà l'any 1960 als 12.500 habitants i Deltebre a gairebé 8.000, mentre Tortosa continuava estancada als 26.000 de feia trenta anys. Aquest espectacular creixement, però, perdé força a partir de la normalització de la situació econòmica i es veié frenat a la dècada dels seixanta, en què assolí el mateix

ritme que Tortosa. No així altres localitats de la costa, com Sant Carles de la Ràpita, Alcanar i, fins i tot, l'Ametlla de Mar, que acusaren amb força l'aparició del fenomen turístic i l'aportació de capitals exteriors en inversions en el sector de l'hosteleria i les urbanitzacions. Sant Carles de la Ràpita, ja als deu mil habitants, és l'única població del territori que ha mantingut un ritme de creixement regular i sostingut.

Els intents de regeneració des de Tortosa s'inicien cap al 1960, en què arriba a la maduresa la segona generació de l'"establishment" local, és a dir els fills dels cacics del règim durant els anys quaranta. L'organització i el desenvolupament d'uns "Jocs Florals", el 1959, suposa tot un símbol d'intent renovador i de connectar amb els nous plantejaments del règim a nivell de tot l'estat. N'eren els elements més significatius Fernando Bau, fill del polític de la dictadura "primoriverista", Felip Tallada, David Català i el notari Miquel Hernández, com a capdavanters. Disposats a escalar el poder, el grup proposà i recolzà l'accés de l'industrial Joaquim Fabra a l'alcaldia de Tortosa, el mateix any 60; al mes següent, tingué lloc la ficció de comicis electorals municipals, dels quals resultarien regidors Tallada, Català i Lluc; el protagonisme correspongué novament, com cent anys enrera, a l'oligarquia de base amb vinculacions agràries, mancada de cap mena de suport popular, ni tan sols de la petita burgesia urbana, integrada per comerciants i professionals.²²

Tortosa recuperà amb força la iniciativa comarcal i es plantejaren projectes de gran abast per al desenvolupament del territori --Pla de Sanjeament i Transformació Agrària del Delta, nous regadius derivats dels pretesos canals Xerta-Calig i l'Aldea-Camarles, Polígon Industrial i equipaments de serveis per a la capital--, però sempre des de l'òptica del grup social dominant.

Les picabaralles entre les pròpies capelletes de la classe dominant retardaren la gestió de tots els projectes. L'any 67 cessà Fabra d'alcalde i assolí el poder Felip Tallada, que fou el batlle de la transició, comptant amb un equip homogeni i amb el suport de Joaquim Bau, des de Madrid, on ha recuperat un important espai de poder a l'aparell central del sistema. Malgrat això, quan els projectes endegats es rellançaren, ja era massa tard i es topà amb els inicis de la crisi econòmica de 1973. El Polígon Industrial de Campredó no s'acabà d'urbanitzar fins el 1975 i el de Vinallop no s'arribà a portar a la pràctica. Les possibilitats d'un desenvolupament industrial dirigit, a l'estil de Tarragona, van arribar al Baix Ebre amb deu anys de retard.²³

Calgué esperar els anys de la transició política perquè la tercera generació de postguerra assumís el protagonisme del moviment regeneracionista, a partir de l'any 1976, amb la incorporació dels grups polítics i socials que havien constituït, fins aleshores, l'oposició democràtica i que s'aplegaren al redol de l'Assemblea de Catalunya al Baix Ebre.

Entre 1977 i 1980 es viuen els moments culminants d'aquest procés endegat vint anys abans. L'articulació d'àmplies plataformes participatives i la integració de les quatre comarques riberenques en un projecte comú, feren pensar que s'havien consolidat fermament les bases per donar un salt quantitatiu i qualitatiu endavant. La creació consensuada i assumida per tothom del Consell Intercomarcal de les terres de l'Ebre en fou l'obligat punt de referència. L'opinió generalitzada era que el canvi polític i institucional contribuiria, tal com va succeir l'any 31, a superar definitivament la crisi de postguerra, si bé es tenia clar que la situació es presentava més difícil per l'agudització del desequilibri territorial de Catalunya. D'alguna manera es tenia consciència que aquesta era la darrera oportunitat que tenien les Terres de l'Ebre per incorporar-se col·lectivament a la dinàmica del desenvolupament.

El Consell de l'Ebre és la solució institucional que el President Tarradellas va donar a la dinàmica generalitzada i participativa que es

vivia els anys de la transició, els antecedents immediats de la qual foren l'Assemblea d'Entitats del Congrés de Cultura Catalana a la Vegueria de l'Ebre, la Comissió Representativa del Baix Ebre - Montsià i la Comissió comarcal de la Ribera d'Ebre. Aquestes plataformes integraven alcaldes "franquistes", capdavaners de les institucions econòmiques agràries més reaccionàries --Cambres Arrosseres, Comunitats de Regants, Cooperatives--, representants institucionals, amb els sectors de l'oposició, els sindicats agraris i obrers i, fins i tot, els grups més actius de la lluita antinuclear i antitransvasaments.

L'any 1978 es va aconseguir que la Diputació de Tarragona financés un estudi econòmic de les alternatives de desenvolupament per a les comarques riberenques de l'Ebre, del qual tan sols es va arribar a realitzar la primera part.

Hom pensava, i el mateix Tarradellas a les seves in comptables visites a la zona se'n feia ressò, que la coincidència en els punts de partença i la voluntat regeneracionista serien suficients per superar les lògiques contradiccions latents al rerefons de tot el muntatge. Al cap de sis anys de creat el Consell de l'Ebre, sembla clar que el projecte ha fracassat i entra en vies de liquidació, a partir de la voluntat de les comarques, especialment la Ribera d'Ebre, de deslligar-se del procés, el qual tothom acusa d'inoperant, sectari i instrumentalitzat, al servei dels partits. A tot això, els quadres polítics comarcals, a diferència dels anys vint amb les figures de Marcel·lí Domingo i Joaquim Bau, es presenten com a mediocres, provincianistes, mancats d'imaginació i permanentment obsessiionats per les lluites internes o externes per mantenir espais de poder personal. En qualsevol cas, les incertituds polítiques generals, la crisi econòmica, la manca d'una clara voluntat institucionalitzadora per part del govern autonòmic de Catalunya i la inexistència d'una veritable estratègia comarcal per part de tots, no són justament les condicions més favorables.

La situació actual és de desorientació. No s'endevina cap fórmula de reserva per reconduir el procés i sembla que el desencís és l'estat d'ànim generalitzat, cosa que suposa inexorablement la perllongació de la crisi i la davallada de postguerra. Són molts els que comencen a pensar que l'única solució ha de venir de fora, dins el marc d'un projecte global per a Catalunya, en el qual la gent de les Terres de l'Ebre seran subjectes passius; traduït en mesures concretes, això vol dir disposicions com el "Regional Planning" o una proposta de divisió territorial per a Catalunya que, alhora, contempli la promoció de l'eix de l'Ebre, entre Móra i Sant Carles de la Ràpita, com a zona preferent per a la ubicació industrial i l'acumulació d'inversions incentivades i la creació d'una Província o Vegueria de l'Ebre, amb la dinàmica interna i externa que això comporta. L'especulació es planteja en termes certament dramàtics: Són les terres de l'Ebre un país sense futur...?

A partir de la formulació exposada, no voldria acabar sense atrevir-me a plantejar, si més no, alguns elements de reflexió per a la sortida i la resposta a l'interrogant anterior. Sembla difícil que el futur de les Terres de l'Ebre, almenys durant un llarg període de temps, pugui ésser assumit per la conjunció de les forces socials i la iniciativa dels quadres dirigents de l'interior. En conseqüència, la solució ha de venir de l'actuació dels poders públics envers la zona. Si es concreta una veritable voluntat de reordenar el territori de Catalunya, d'equilibrar el sistema mitjançant una estructura urbana descentralitzada, de substituir l'economia d'industrialització salvatge i "espontània" per una política de promoció indicativa, en la mesura en què es fan necessaris els recursos o el finançament públics, les Terres de l'Ebre poden tenir un futur relativament esperançador.

Sabem que Jacques Boudeville planteja tres nocions per a l'organització de l'espai: la regió homogènia, la regió polaritzada i la regió pla

o unitat de planificació;²⁴ per la seva banda, Granvier dibuixa sis nivells d'organització del territori, a partir de continents cada cop més amplis, que van des de la definició de l'espai primari, el que --per correspondència a la situació espanyola-- en diríem el municipi, fins a la regió, dins el context de regionalització dels Estats Europeus. El nivell precedent immediat, l'assenyalat com a nivell 5, és el que Granvier anomena "centres principals" i assimila els caps de departament francesos, establint uns condicionaments mínims que corresponen a un territori entre 3.000/10.000 km², una població que superi el nivell dels 150/200.000 habitants i una capital amb una població no inferior als 20/25.000 veïns.²⁵

Interpolant totes dues propostes, el conjunt de les Terres de l'Ebre esdevé una àrea departamental --regional, segons la nomenclatura emprada a Catalunya-- i Tortosa hauria de jugar el paper d'un centre principal. És evident que, avui per avui, les Terres de l'Ebre no són una regió polaritzada, en la mesura que el centre principal ha perdut força, com s'ha vist a l'exposició històrica anterior. Ernest Lluch i Eugeni Giral, als seus estudis de la zona, les consideren com una regió homogènia, des de la seva estructura econòmica, els seus desajustaments, les pautes de moviments interns i els antecedents: en base a tot això, formulen les seves propostes de planificació.²⁶

Més interessant resulta el plantejament de l'equip redactor de l'Estudi d'Alternatives per a les comarques de l'Ebre, elaborat el 1978 i que ha estat la base de la filosofia d'actuació del Consell de l'Ebre. L'Estudi d'Alternatives parteix de la realitat que les comarques de l'Ebre integren un conjunt amb una problemàtica singular que els és comuna, una estructura econòmica coincident i uns recursos naturals compartits; evidencien que el territori es mou a partir de pols d'atracció divergents i que la diversificació entre les comarques costaneres i les de l'interior no justifiquen aplicar criteris d'homogeneïtat. En canvi, fan especial incidència amb la disponibilitat de recursos --aigua i energia-- derivats de l'existència de l'Ebre, que així mateix genera una problemàtica compartida --nuclears, transvasaments i embassaments-- que precisa respostes comunes. A partir d'això, integren la globalitat de les quatre comarques en una regió de planificació, que era la tercera de les fórmules apuntades per Boudeville.²⁷

Aquest plantejament permet que, malgrat la pressió de la regió de Tarragona-Reus damunt la comarca de Móra-Flix, o la manca d'un pol d'atracció prou contundent, és possible parlar d'una regió de l'Ebre com a marc d'actuació territorial autòcton dintre el context de Catalunya, al qual, evidentment, caldria aplicar solucions imaginatives que poden no ser coincidents amb les altres àrees del territori.

Hi ha una sèrie de constatacions a tenir en compte:

- 1.- La zona del Baix Ebre - Montsià està situada dins del corredor mediterrani i costaner, que emmarca l'autopista, la carretera N-340 i el ferrocarril, en fase de remodelació i modernització. Això és, d'entrada, un element positiu que li permet d'incorporar-se al sistema urbà de conurbacions i corredors lineals, en la perspectiva de l'any 2000.²⁸
- 2.- El Baix Ebre - Montsià ha rebut encara poca incidència per part de les dues grans àrees urbanitzades de les quals es troba equidistant --Barcelona i València-- i que ja es fan notar a cent quilòmetres d'elles --Tarragona i Castelló. Es pot imaginar que, en la mesura en què el procés de concentració urbana es vagi accelerant, tots dos pols acabaran per ajuntar-se.
- 3.- El Baix Ebre - Montsià es troba a la façana marítima del buit demogràfic més important de la península, emmarcat pel polígon Tarragona-Lleida-Saragossa-Calataiud-Guadalajara-Conca-Castelló. L'única possibilitat d'evitar la desertització total d'aquesta gran àrea és la creació de siste-

mes secundaris, amb finalitat de contenció migratòria, com podrien ésser els corredors Saragossa-Terol-Sagunt, o el Saragossa-Alcanayís-Tortosa.²⁹

4.- El conjunt de les comarques de l'Ebre són una àrea d'actuació que pot servir de banc experimental en la perspectiva d'esdevenir una estructura espacial descentralitzada amb nuclis de totes les grandàries, distribuïts equilibradament pel conjunt d'un territori d'uns tres mil quilòmetres quadrats i amb un radi d'incidència entre 50/100 quilòmetres de la seva capital situada al centre de la trama. Perquè la proposta sigui econòmicament viable, és evident que cal incentivar el pes demogràfic per passar dels 155.000 habitants d'ara al quart de milió que entra dintre dels càlculs optimitzats.³⁰

5.- L'organització interna, a nivell regional de Catalunya, exigeix connectar Lleida amb Tortosa-Amposta, mitjançant un corredor secundari que dinamitzaria tots dos nusos. Aquest corredor és el que des de les Terres de l'Ebre, i a partir d'una òptica local, s'ha demanat reiteradament, qualificant-lo com "l'eix de l'Ebre", que hauria de connectar Amposta - Tortosa - Móra d'Ebre - Flix - Lleida.

6.- Les exigències de la planificació a nivell peninsular obligaran a donar una solució a les Terres de l'Ebre, en tant que nus d'interacció equidistant de Barcelona, València i Saragossa, amb un radi de 200 quilòmetres.

La necessitat de generar una política de creació de llocs de treball per combatre l'atur a partir d'una utilització global de l'espai i la redistribució de població a zones deficitàries d'habitants, a què fa referència Menod i Castelbajac des de l'anàlisi de la situació francesa.³¹

En primer lloc, és obvi que les Terres de l'Ebre estan avui mancades d'un lloc central contudent que exerceixi una funció jeràrquica envers el conjunt del territori, però el mateix Haggett, que defensa la teoria jeràrquica, contempla l'alternativa de nivells d'especialització complementaris per assumir, en el seu conjunt, un paper equivalent.³² A partir d'una estratègia de redistribució de la població i reequilibri de la regió de l'Ebre, no sembla convenient substituir el paper de Tortosa com a nus de la malla territorial per una altra ciutat més costanera --Amposta o Sant Carles de la Ràpita. Aquesta hipòtesi significaria agreujar, encara més, la ruptura entre les comarques de l'interior i les litorals, en provocar un correment generalitzat cap a la perifèria del territori; en canvi, la dinàmica és prou explícita pel que fa a l'estancament de l'àrea urbana de Tortosa-Roquetes, enfront d'una major expectativa per a Amposta o Sant Carles de la Ràpita.

Ja els estudis de població del darrer "Plan de Desarrollo" integren Tortosa-Amposta com una unitat urbana complementària en la perspectiva de l'any 2000 i li atorgaven una funció jeràrquica regional. Certament, la proposta sembla coherent. Totes dues ciutats estan abocades a una complementarietat, com a nus ordenador del territori; la distància entre ambdues --13 quilòmetres en línia recta--, unida a la participació d'un mateix eix ordenador ho fan, si més no, viable. Tortosa i Amposta són els dos únics nuclis urbans del territori. Afegint-hi Roquetes --apèndix de la conurbació tortosina-- arriben als 50.000 habitants, cosa que representa gairebé un terç de la població total de la regió de l'Ebre. Aquesta proposta no suposa especialitzar o diversificar tots dos nuclis, perquè la mateixa distància no arriba a justificar-ho, sinó planificar el conjunt com una mateixa unitat d'actuació.

Perquè el conjunt Tortosa-Roquetes-Amposta esdevingui novament el nus dinamitzador central del territori, cal incentivar el seu pes demogràfic davant les comarques més allunyades. Els 50.000 habitants d'ara són insuficients per neutralitzar el prop del quart de milió que totalitza ja l'àrea metropolitana de Tarragona-Reus. L'esmentada incentivació passa,

necessàriament, per atorgar-li una jerarquia institucional, i és en aquest sentit que es considera imprescindible que Tortosa esdevingui una de les noves províncies de Catalunya, malgrat totes les argumentacions a "sensu contrari" que es puguin al·legar. La dinàmica que se'n derivaria tindria indubtables efectes multiplicadors a l'estructura de població, per la captació de noves inversions, especialment als sectors de la indústria i dels serveis.

La tesi d'una regió articulada en base als recursos i la planificació unitària, enfront de la regió que es derivaria de l'anàlisi de la realitat econòmica, sociològica i comercial, garantiria la reincorporació de la zona de Ribera d'Ebre i a l'eix del riu i a l'atracció de Tortosa-Amposta, si bé això s'hauria de produir al llarg d'un procés esglaonat en el qual la potenciació de les comunicacions viàries és l'element bàsic. Caldrà aprofundir rigorosament en aquest plantejament.

Ens plantejàvem un interrogant: "Les Terres de l'Ebre són un país sense futur...?" Aquí i ara s'ha intentat donar-hi una resposta. Podrà semblar una resposta màgica o messiànica: en qualsevol cas, possible, des de la hipòtesi de la voluntat política. Jo, per acabar, solament deixaré apuntat un nou interrogant: "... què seria avui de les Terres de l'Ebre si s'hagués tirat endavant el "Regional Planning" elaborat fa mig segle?" Tal vegada avui no caldria parlar amb el to certament dramàtic amb què ho estem fent.

Notes bibliogràfiques

1. RACIONERO GRAU, L.: *Sistemas de ciudades y ordenación del territorio*, Madrid, Alianza Editorial, 1978.
2. CASASSAS, L., CLUSA, J.: *L'organització territorial de Catalunya*, Barcelona, Publicacions Fundació Jaume Bofill, 1981.
3. BAYERRI RAGA, J.: *Las Riberas catalanas del Ebro*, Col·lecció de 12 reportatges publicats a "la Vanguardia", Barcelona, entre els dies 17 de setembre i 1 d'octubre de 1969.
4. GENERALITAT DE CATALUNYA: *La Divisió Territorial de Catalunya*, Conselleria d'Economia, Barcelona 1937.
5. ROVIRA VIRGILI, A.: *Història nacional de Catalunya*, vol. IV, Barcelona, Edicions Patria, 1926.
6. TESIS MARCA, R.: *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Editorial Vicens Vives, 1980.
7. ROVIRA VIRGILI, A.: *Història nacional de Catalunya*, vol. VI, Barcelona, Edicions Patria, 1934.
8. ROVIRA VIRGILI, A.: *op. cit.*
9. VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona, Edicions 62, 1965.
10. MESTRES NOË, Francesc: *Els primers vapors que van navegar per l'Ebre*, "La Zuda", núm. 160, Tortosa, abril 1927.
11. VERGÉS PAULÍ, R.: *Espurnes de la llar*, vol. VI., Tortosa 1934.
12. ANGUERA, P.: *Economia i societat al Baix Camp a mitjans del segle XIX*, Publicacions del Col·legi d'Aparelladors de Tarragona, Tarragona 1982.
13. MESTRE NOË, Francesc: *Els tortosins per Tortosa*, reeditat pel Departament de Cultura de la Generalitat, Tortosa 1983.
14. BAYERRI BERTOMEU, E.: *Historia de Tortosa y su comarca*, vol. VIII, Tortosa, Impremta Algueró y Baiges, 1960.
15. SERÓ, Ramon, MAYOMÓ, Jordi: *Les transformacions econòmiques al Delta de l'Ebre*, Servei d'Estudis de Banca Catalana, Barcelona 1972.

16. TABOADA CABAÑEDO, Eduardo J.: *Mesa revuelta. Apuntes de Alcañiz*, Saragossa, Tipografía La Derecha, 1898.
17. BAYERRI RAGA, J.: *Apuntes para una historia del periodismo tortosino* (inèdit), Escola Oficial de Periodisme, Barcelona 1976.
18. BAYERRI RAGA, J.: *Cròniques tortosines 1975*, Tortosa, Impremta Monllau, 1976.
19. BAYERRI BERTOMEU, E.: *op. cit.*
20. MANGRANÉ ESCARDÓ, D.: *El problema nacional de los aceites de oliva y su solución*, Barcelona 1930.
21. GRAU FOLCH, J.J. i altres: *El Montsià. Estructura i dinàmica socio-econòmica*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1982.
22. BAYERRI RAGA, J.: *Cròniques...*
23. BAYERRI RAGA, J.: *Cròniques...*
24. BOUDEVILLE, Jacques R.: *Les espaces économiques*, París, Presses Universitaires de France, 1970.
25. GRANVIER, J.F.: *La question regionale*, París, Flammarion Editeur, 1970.
26. LLUCH, E., GIRAL, E.: *L'economía de la región de l'Ebre*, Barcelona, Servei d'Estudis de Banca Catalana, 1967.
27. ALONSO BIARGE, J.M. i altres: *Estudio de alternativas de aprovechamiento del río Ebro y de desarrollo socioeconómico y protección ecológica de su valle*, Tortosa, Diputació de Tarragona, 1978.
28. RACIONERO GRAU, L.: *op. cit.*
29. RACIONERO GRAU, L.: *op. cit.*
30. GRANVIER; J. F.: *op. cit.*
31. MONOD, J., CASTELBAJAC, Ph.: *L'aménagement du territoire*, París, Presses Universitaires de France, 1973.
32. HAGGETT, P.: *Análisis locacional en la geografía urbana*, Barcelona, Editorial Gustavo Gili, S.A., 1976.

FUNDACIÓ DELS MUNICIPIS A LES COMARQUES DE L'EBRE A PARTIR DEL S. XVII

Xerta	1.628	segregat de Tortosa
Aldovar	?	segregat de Xerta
Sant Carles Ràpita	1.780	segregat d'Alcanar
Santa Bàrbara	1.828	segregat de la Galera
Móra la Nova	1.840	segregat de Móra d'Ebre
Freginals	1.844	segregat d'Uldecona
Roquetes	1.850	segregat de Tortosa
Masdenverge	1.857	segregat de Godall
l'Ametlla de Mar	1.891	segregat del Perelló
Deltebre	1.977	segregat de Tortosa
l'Enveja	1.978	segregat de Tortosa
Camarles	1.979	segregat de Tortosa
l'Aldea	1.983	segregat de Tortosa

Nota: Els 38 municipis restants de les comarques de l'Ebre consten com a tals de l'inici del segle XVII.

DISTRIBUCIÓ DELS NOUS MUNICIPIS PER COMARQUES

Terra Alta - Ribera d'Ebre. Dels 26 municipis actuals, només un, Móra la Nova, és de creació moderna.

Baix Ebre - Montsià. Dels 25 municipis actuals, 12 s'han creat durant els darrers tres segles:

- s. XVII: Xerta i Aldover (tots dos, al Baix Ebre)
- s. XVIII: Sant Carles de la Ràpita (Montsià)
- s. XIX: Santa Bàrbara, Masdenverge i els Freginals (al Montsià); Roquetes i l'Ametlla de Mar (al Baix Ebre).
- s. XX: Deltebre, l'Enveja, Camarles i l'Aldea (segregats de Tortosa, Baix Ebre).

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ AL MUNICIPI DE TORTOSA

	<u>1860</u>	<u>1900</u>	<u>1930</u>	<u>1960</u>	<u>1981</u>
l'Aldea	1.003	1.011	1.165	3.400	3.369
Camarles	580	592	1.229	2.577	2.821
l'Enveja	566	685	1.613	3.305	3.370
Deltebre	<u>1.076</u>	<u>1.305</u>	<u>4.961</u>	<u>7.646</u>	<u>9.728</u>
Total Delta	3.225	3.593	8.968	16.928	19.288
<hr/>					
Bitem	1.352	1.295	1.795	1.432	1.253
Reguers	810	769	957	731	596
Vinallop	315	423	322	384	337
Campredó	745	779	1.141	1.108	1.050
Raval de Jesús	2.960	3.051	3.494	3.440	3.381
Ciutat	<u>15.295</u>	<u>14.542</u>	<u>19.188</u>	<u>19.244</u>	<u>22.012</u>
Total Tortosa	21.477	20.859	26.897	26.339	28.629
<hr/>					
Municipi	24.702	24.452	35.865	43.267	47.917
<hr/>					

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ A LES COMARQUES DE L'EBRE

<u>Any 1719</u>	<u>Any 1860</u>	<u>Any 1900</u>
<u>Població urbana</u>	<u>Població urbana</u>	<u>Població urbana</u>
	Tortosa <u>21.477</u> <u>21.477</u>	Tortosa <u>20.859</u> <u>20.859</u>
	Total nuclis 1 percentatge 19,21%	Total nuclis 1 percentatge 15,74%
<u>Població intermèdia</u>	<u>Població intermèdia</u>	<u>Població intermèdia</u>
Tortosa <u>5.343</u> <u>5.343</u>	Ulldecona 5.632	Ulldecona 6.593
	Roquetes 4.117	Alcanar 4.998
	Alcanar 3.870	Roquetes 4.933
Total nuclis 1	Móra d'Ebre 3.757	Tivissa 4.694
percentatge 29,89%	Tivissa 3.341	Amposta 4.226
	Xerta 3.117	Perelló 4.134
	Batea 2.907	Móra d'Ebre 4.065
	Amposta 2.751	Sant Carles 3.901
	Gandesa 2.746	Gandesa 3.764
	la Sénia 2.492	la Sénia 3.452
	Sant Carles 2.429	Sta. Bàrbara 3.384
	Sta. Bàrbara 2.385	Batea 3.233
	Ascó 2.345	Xerta 2.773
	Horta 2.316	Corbera 2.556
	Flix 2.172	l'Ametlla 2.537
	Perelló <u>2.018</u>	Flix 2.516
	<u>48.395</u>	Ascó 2.499
	Total nuclis 16	Horta 2.498
	percentatge 43,29%	Fatarella 2.289
		Riba-roja 2.093
		Benifallet <u>2.008</u>
		<u>73.146</u>
		Total nuclis 21 percentatge 55,20%
<u>Població rural</u>	<u>Població rural</u>	<u>Població rural</u>
2.000/1.000	2.000/1.000	2.000/1.000
Ulldecona 1.206	23 nuclis 33.698	22 nuclis 33.209
1.000/500	1.000/500	1.000/500
5 nuclis 3.356	11 nuclis 8.210	7 nuclis 5.289
Menys 500	Menys 500	Menys 500
34 nuclis <u>7.968</u>	0 nuclis <u>000</u>	0 nuclis <u>000</u>
<u>12.530</u>	<u>41.908</u>	<u>38.498</u>
Total nuclis 40	Total nuclis 34	Total nuclis 29
percentatge 70,11%	percentatge 37,49%	percentatge 29,05 %

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ A LES COMARQUES DE L'EBRE

Any 1930		Any 1960		Any 1981	
Població urbana		Població urbana		Població urbana	
Tortosa	26.897	Tortosa	26.339	Tortosa	28.629
	<u>26.897</u>	Amposta	12.507	Amposta	14.499
			<u>38.846</u>		<u>43.128</u>
Total nuclis	1	Total nuclis	2	Total nuclis	2
percentatge	18,40%	percentatge	25,80%	percentatge	27,93%
Població intermèdia		Població intermèdia		Població intermèdia	
Amposta	8.174	Deltebre	7.646	Sant Carles	9.960
Alcanar	6.131	Sant Carles	7.320	Deltebre	9.728
Sant Carles	6.039	Alcanar	6.944	Alcanar	7.973
Ulldecona	6.027	Roquetes	5.706	Roquetes	5.766
Roquetes	5.832	Flix	5.418	Ulldecona	5.272
Deltebre	4.961	Ulldecona	5.186	Flix	5.095
Perelló	4.408	Santa Bàrbara	3.872	la Sénia	4.638
Santa Bàrbara	4.056	Perelló	3.765	Móra d'Ebre	4.320
Tivissa	3.577	Móra d'Ebre	3.756	l'Ametlla	3.750
Móra d'Ebre	3.530	l'Aldea	3.400	Perelló	3.524
Flix	3.374	l'Enveja	3.305	l'Enveja	3.370
la Sénia	3.295	la Sénia	3.080	l'Aldea	3.369
Gandesa	3.250	Riba-roja	3.041	Santa Bàrbara	3.263
l'Ametlla	3.083	l'Ametlla	2.954	Móra Nova	3.192
Batea	2.922	Móra Nova	2.858	Gandesa	2.831
Ascó	2.422	Gandesa	2.778	Camarles	2.821
Fatarella	2.401	Camarles	2.577	Riba-roja	2.107
Horta	2.244	Tivissa	2.542	Batea	2.074
Móra Nova	2.145	Batea	2.347	Ascó	2.038
Xerta	2.121				
	<u>79.992</u>		<u>78.504</u>		<u>85.091</u>
Total nuclis	20	Total nuclis	19	Total nuclis	19
percentatge	54,72%	percentatge	52,14%	percentatge	55,11%
Població rural		Població rural		Població rural	
2.000/1.000		2.000/1.000		2.000/1.000	
22 nuclis	32.783	17 nuclis	23.838	10 nuclis	12.824
1.000/500		1.000/500		1.000/500	
8 nuclis	6.515	11 nuclis	8.519	14 nuclis	10.981
Menys 500		Menys 500		Menys 500	
0 nuclis	000	2 nuclis	865	6 nuclis	2.388
	<u>39.298</u>		<u>33.222</u>		<u>26.193</u>
Total nuclis	30	Total nuclis	30	Total nuclis	30
percentatge	26,88%	percentatge	22,06%	percentatge	19,96%

CIUTATS DE CATALUNYA ORDENADES PEL NOMBRE D'HABITANTS

<u>Any 1719</u>		<u>Any 1860</u>		<u>Any 1900</u>	
Barcelona	35.719	Barcelona	249.209	Barcelona	544.137
Mataró	5.918	Reus	27.257	Reus	26.681
Manresa	5.669	Tortosa	21.477	Tarragona	23.795
Tortosa	5.343	Lleida	19.557	Sabadell	23.294
Vic	4.911	Tarragona	18.811	Manresa	23.252
Tarragona	4.752	Mataró	16.603	Lleida	21.432
Girona	4.473	Manresa	16.193	Tortosa	20.859
Valls	3.141	Girona	14.341	Terrassa	20.360
Olot	2.627	Sabadell	14.212	Mataró	19.704
Lleida	2.353	Valls	13.319	Girona	15.787
Cervera	2.112	Vic	13.036	Figueres	13.192
Reus	1.972	Vilanova	12.225	Valls	12.625
Figueres	1.869	Igualada	11.896	Vilanova	11.856
Terrassa	1.835	Terrassa	11.187	Vic	11.628
Vilafranca	1.834	Figueres	10.082	Igualada	10.442
<u>Any 1930</u>		<u>Any 1960</u>		<u>Any 1981</u>	
Barcelona	1.005.565	Barcelona	1.557.863	Barcelona	1.754.900
Sabadell	45.607	Sabadell	105.152	Sabadell	184.943
Terrassa	39.975	Terrassa	92.234	Terrassa	155.360
Lleida	38.868	Lleida	63.850	Tarragona	111.689
Manresa	32.151	Manresa	52.216	Lleida	109.573
Reus	31.299	Tarragona	43.519	Mataró	96.467
Tarragona	31.055	Mataró	41.128	Girona	87.648
Mataró	28.034	Reus	41.014	Reus	80.710
Tortosa	26.897	Girona	32.784	Manresa	67.014
Girona	21.845	Tortosa	26.339	Vilanova	43.560
Vilanova	16.400	Vilanova	25.669	Granollers	45.300
Vic	14.303	Vic	20.303	Igualada	31.451
Figueres	14.089	Granollers	20.194	Figueres	30.532
Igualada	13.885	Igualada	19.886	Vic	30.059
Granollers	12.699	Figueres	17.548	Tortosa	28.629

Nota: A les relacions del 1960 i el 1981 no s'inclouen les poblacions de les comarques del Barcelonès i el Baix Llobregat per entendre que llurs poblacions estan directament influenciades per la metròpoli barcelonina.

24 febrer 1984